

Szikulai István
**A magyar gyermekvédelem fejlődésének kulcskérdései – egy lehetséges
szakmai stratégia lépései**

A Gyermekvédelmi törvény hatálybalépése új alapokra helyezte a gyermekvédelmet, a gyermekvédelem intézményrendszere teljes körű strukturális átalakuláson ment keresztül, amely kihatott a gyermekvédelmi szakma fejlődésére is. Bátran állíthatjuk, hogy a rendszerváltozás a Gyermekvédelmi törvény hatálybalépésével érte el a magyar gyermekvédelmet, a törvény megalkotása ugyanis önálló és független rendszerre formálta azt. Ezekben a változásokban nagyon sokan játszottak szerepet, a gyermekvédelmi intézmények munkatársai, a fenntartók, a hatóságok munkatársai és az ágazati irányítás képviselői egyaránt.

A Gyermekvédelmi törvény és az eltelt években végbemenő, a gyermekvédelem minden elemére kiható változások alapozták meg a gyermekvédelem szuverén szakmává válásának lehetőségét. Tudnunk kell azonban, hogy a gyermekvédelem mint önálló szakma a foglalkozások azon csoportjába tartozik, amelyben a társadalom szolidaritása jelenik meg. Ennek megvalósítását szolgálja szélesebb értelemben a társadalompolitika, amelynek alkotóelemei többek között az esélyegyenlőség, a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem, a szegénység elleni küzdelem és a szakpolitikák, így a szociálpolitika, a családpolitika, az oktatáspolitikai, a foglalkoztatáspolitikai is. A társadalompolitika a demokratikus társadalom alapértékeinek – a szabadság, az igazságosság és a szolidaritás – kifejezője, amelyet a gyermekvédelem esetében a gyermeki jogok tiszteletben tartásával, a gyermek mindenek felett álló érdekének figyelembevételével, az esélyegyenlőség megteremtésével és kiterjesztésével, a társadalmi integráció elősegítésével, az ellátás fenntartásával és ezen keresztül a szükségletek kielégítésével, valamint az együttműködés alapelveivel valósít meg.

A gyermekvédelmet a szakpolitikák közül a családpolitika és a szociálpolitika részének tekinthetjük.

A családpolitika a társadalompolitika része, a kormányzat családokra vonatkozó célkitűzéseit megfogalmazó elveinek összessége, melyet az állami és önkormányzati szervek jogi, gazdasági, oktatási, szociálpolitikai és gyermekvédelmi eszközökkel, intézkedésekkel valósítanak meg. A családpolitika kifejeződik a szociális, gyermekvédelmi, egészségügyi, oktatási törvényekben, a családokra irányuló pénz- és természetbeli juttatásokban.

A szociálpolitika szintén a társadalompolitika alrendszere. Elvek és gyakorlati tevékenységek együttese, melyek meghatározzák egy-egy társadalomban az egyének, csoportok, közösségek és szociális intézmények egymáshoz való viszonyának alakulását. Az elvek és a belőlük következő gyakorlat a társadalomban uralkodó értékek és szokások alapján jönnek létre, és többé-kevésbé megszabják az elérhető források elosztását és ezen keresztül az emberek jólétét.

A gyermekvédelem pedig olyan tevékenységek, eszközök és intézmények együttese, amely a gyermeki jogok védelmét, a gyermekek harmonikus testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi

fejlődését, családban történő nevelését, a veszélyeztetettség megelőzését, illetve megszüntetését, valamint a családjából már kiemelt gyermeknek a saját családba történő visszahelyezését célozza, és ezek által biztosítja a gyermekek számára azt a különleges védelmet, amit fizikai és szellemi érettségük hiánya indokol. Szélesebb értelmében idetartozik minden olyan, a gyermeket nevelő családok felé irányuló pénzbeli vagy természetbeni támogatás és szolgáltatás, amely segíti a szülőket abban, hogy gyermekeiket felnevelhessék, és ne alakuljon ki a gyermeket veszélyeztető helyzet a családban. A gyermekvédelmi szolgáltatások igénybevétele önkéntesen vagy hatósági kötelezéssel lehetséges. E szolgáltatások a gyermekjóléti alap- és a gyermekvédelmi szakellátásokra tagolódnak.

A gyermekjóléti alapellátás pénzbeli (rendszeres gyermekvédelmi támogatás, rendkívüli gyermekvédelmi támogatás, gyermektartásdíj megelőlegezése, otthonteremtési támogatás), természetbeni (a települési önkormányzat helyi rendelete szerint adható) és személyes gondoskodást (gyermekjóléti szolgáltatás, gyermekek napközbeni ellátása, gyermekek átmeneti gondozása) nyújtó ellátások összessége. A gyermekjóléti alapellátások célja a gyermekek családban történő nevelkedésének elősegítése, veszélyeztetettségének megelőzése és megszüntetése érdekében gyermekjóléti alapellátások biztosítása.

A gyermekvédelmi szakellátás a családjukból kiemelt gyermekek és fiatalok gondozása, nevelése (otthont nyújtó ellátás, utógondozói ellátás). A gyermekvédelmi szakellátás feladatait a nevelőszülők, a gyermekotthonok, a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatást nyújtók, és az életkezdő fiatalok támogatása teljesíti. A gyermekvédelmi szakellátások célja az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti nevelésbe vett és a tartós nevelésbe vett gyermek otthont nyújtó ellátásának, a fiatal felnőtt további utógondozói ellátásának, valamint a szakellátást más okból igénylő gyermek teljes körű ellátásának biztosítása.

Tudnunk kell továbbá azt is, hogy a gyermekvédelem, bár önálló szakma, nem önálló diszciplína. A gyermekvédelem szakmaiságát, intézményeinek kialakítását és működését mindenkor meghatározták korának politikai és jogrendszere, társadalmi viszonyai, tudománya és kultúrája, így a gyermekvédelmi szakma fejlődését is befolyásolja mindez. Amennyiben a gyermekvédelem fejlődéséről beszélünk, akkor annak három dimenzióját különböztethetjük meg, amelyek természetesen szoros kapcsolatban és kölcsönhatásban állnak egymással. Ezek alatt a jogszabályi háttér fejlődését, a szakmaépítést és az intézményrendszer fejlesztését értjük, közülük az utóbbi két kérdéskörrel szeretnék foglalkozni. Az általam felvázolt szakmai stratégia kidolgozására azért volt szükség, mivel a gyermekvédelem önálló szakmává válására a gyermekvédelmi jogszabályok hatályba lépésével nyílt lehetőség, továbbá az elmúlt években a gyermekvédelmi rendszer átalakítása átmeneti állapotot eredményezett, s ez az átmenetiség hátráltatta a további szakma- és rendszerfejlesztő munkát. Ezért most jött el az ideje annak, hogy egy hosszú távú szakmai stratégiát megfogalmazzunk, amely a szakmafejlesztés és a rendszerfejlesztés feladatait tartalmazza.

A szakmafejlesztés meghatározója a gyermekvédelem céljának és alapelveinek figyelembevételével a szakma elmélete és gyakorlata, az azokból következő szakmai és etikai szabályok. Az elmélet fejlődése és a gyakorlati tapasztalatok (amelyek igazolják vagy cáfolják az elmélet megfelelő voltát) feldolgozása teszi lehetővé a szakmai szabályok változását, így tulajdonképpen a szakma fejlődését. Ez természetesen visszahat, illetve visszahathat a rendszerfejlesztésre és a jogalkotásra is. A szakmafejlesztés eredményei megjelenhetnek szakmai publikációk, tanulmányok, kézikönyvek formájában, de előadásokban, képzések tematikáiban, szakmai tananyagok és tankönyvek formájában is.

A rendszerfejlesztés kereteit meghatározzák a vonatkozó jogszabályok, a szakma csak ezen keretek tartalommal történő kitöltéséért felelős. A meghatározott keretek között azonban a struktúra, a rendszerelemek és a szakmai tartalmak kialakítása nem állhat szemben a szakma szabályaival. A rendszerfejlesztés eredményei természetesen szintén megjelenhetnek publikációk, módszertani útmutatók, állásfoglalások formájában, azonban az eredményt elsődlegesen az intézményrendszer új elemeinek létrejötte és működése jelentik.

A gyermekvédelmi szakma tényleges önállósága, továbbá felelőssége elsősorban a szakma- és rendszerfejlesztés súlyponti kérdéseinek kidolgozásában jelenik meg, amelynek felvázolására a következőkben kísérletet teszek.

A gyermekvédelmi szakma továbbépítésének kulcskérdései

A gyermekvédelmet meghatározó elméleti alapok kialakítása és közös szakmai minimumként történő elfogadása

Az elméleti alapok kialakítása a legfontosabb feladata a gyermekvédelemnek, mivel ameddig ez nem történik meg, addig a szakma fejlesztése sem lehetséges egységes szervezőelvek mentén. Az elméleti alapok közös szakmai minimumként történő elfogadása teszi lehetővé egységes szakmai tartalmak, szabályok kialakítását, amelyekre a gyermekvédelmi szolgáltatások működése, valamint a szakmai kiadványok, pl. tankönyvek épülnek. Az elméleti alapok kidolgozásának kulcsa az interdiszciplináris megközelítés, továbbá az, hogy a különböző tudományágak és szakmák által meghatározott elvek gyermekvédelemben érvényes jelentését kell meghatározni, tekintet nélkül az elv eredetére és jelentésére az adott tudományágon vagy szakmán belül. Az elméleti alapok kialakításánál az interdiszciplináris megközelítés során filozófiai, szociológiai, antropológiai (kulturális, szociális), kommunikációelméleti, pedagógiai, gyógypedagógiai, pszichológiai, pszichiátriai, orvosi, jogi, szociálpolitikai és a szociális munkás szakmának megfelelő megközelítések alkalmazása szükséges. A különböző megközelítések elvezetnek a szakmai alapelvek kialakításához, amely során a rendszerszemléletű (holisztikus) módszert kell alkalmazni.

Etikai szabályok kidolgozása

Önálló etikai szabályrendszer (kódex) kidolgozása lenne szükséges, amely a gyermekvédelemben dolgozó, eltérő képesítéssel rendelkező szakemberek mindegyike számára elfogadható. Alternatív megoldásként felvetődhet a szociális munka etikai kódexének kiegészítése, ami elvezethet a szociális szakmák egységes etikai kódexének kialakításához, melyre ráépülhetnek az egyes szociális szakmák speciális szabályai. Ebben az esetben a kiegészítésnek mindenképpen tartalmaznia kell a hatósági intézkedések kezdeményezése és a kötelezések etikai szabályainak kidolgozását, mivel erre a szociális munkában nem kerül sor.

Az egységes terminológia megteremtése a megfelelő kommunikáció érdekében

Szükséges az egységes szakmai szókészlet kialakítása, mivel csak ez teszi lehetővé, hogy a gyermekvédelemben használatos fogalmakat a gyermekvédelem minden szereplője azonos értelemben használja, és ugyanazt értse rajta. (Így például olyan mindennapos fogalmak tisztázása is szükséges, mint a veszélyeztetettség, a hátrányos helyzet, a gyermek mindenek felett álló érdeke.) Ezen kívül a terminológia egységessé tétele lehetővé teszi azt is, hogy a különböző tudományok és szakmák szókészletéből a gyermekvédelem által átvett fogalmak sajátos gyermekvédelmi jelentéssel bírjanak, ami nem feltétlenül egyezik meg az eredeti jelentéssel. Ha a fogalom több tudomány vagy szakma szókészletében is jelen van, ráadásul

egymástól eltérő jelentésekkel, akkor a gyermekvédelmi terminológia egységessé tétele során nyílik arra lehetőség, hogy kiválasszuk az adekvát definíciót, ami megfelel a gyermekvédelmi szakma szempontjainak. Az egységes terminológia teszi lehetővé a gyermekvédelem szakmai kompetenciahatárainak körvonalazását, kialakítását, pontosítását is.

Szakmai kiadványok létrehozása

A szakmai kiadványok segítségével lehet a kívülág számára kommunikálni a gyermekvédelmi szakma kialakulását, eredményeit, továbbá a szakmában dolgozó munkatársak számára eljuttatni a szükséges információkat, szakmai tartalmakat, így lehetségessé válik új módszerek megismerése, adaptálása, gyakorlati alkalmazásuk bemutatása. Ezért fontos lenne egy gyermekvédelmi hírlevél megjelentetése, valamint további szakmai periodikák közzététele, amelyek betöltenék ezt a szerepet. Természetesen ebbe a körbe tartozik a könyvek és szakmai segédletek, így a tankönyvek, szöveggyűjtemények, gyermekvédelmi évkönyv, éves gyermekvédelmi bibliográfia vagy gyermekvédelmi repertóriumok kiadása. Fontos az új médiumok, így elsősorban az internet igénybevétele is, gyermekvédelmi honlap (honlapok) kialakítása.

Szakmai rendezvények (konferenciák, konzultációk, műhelyek) szervezése

A szakmai rendezvények segítségével is kommunikálhatóak a kívülág számára a gyermekvédelmi szakma eseményei, továbbá a szakmában dolgozó munkatársak számára is lehetségessé válik új információk, szakmai tartalmak, új módszerek megismerése. A rendezvények szakmai fórumot biztosítanak a szakemberek számára, ahol az eseteiket tudják ismertetni annak érdekében, hogy bemutassák a jogszabályok végrehajtása során keletkezett problémáikat, valamint jogalkalmazási tapasztalataikat, továbbá felmutassák, hogy milyen ellátási formák hiányoznak. A konferenciák, konzultációk esetében célszerű megyei, regionális és országos szakmai, ágazati és ágazatközi rendezvények megszervezése és lebonyolítása, illetve részvétel azokon, így például az Országos Gyermekvédelmi Konferencián, a szakmai műhelyek esetében pedig célszerű, ha azok szakterületenként, azonos feladatonként szerveződnek meg.

Kutatás fejlesztése

Kutatás nélkül nem létezhet önálló gyermekvédelmi szakma, ezért a gyermekvédelmi kutatások elengedhetetlen részét képezik a szakmafejlesztés körében végrehajtandó lépéseknek. A kutatások biztosítják azt a háttérrel, amire a módszertani fejlesztés épülhet. Éppen ezért szükséges a gyermekvédelmi alapkutatások elvégzése, amelyek meghaladják a statisztikai elemzések szintjét. Természetesen a megfelelő adatszolgáltatásra és annak elemzésére is szükség van, mivel mindezek együtt tárhatják fel azokat a problémákat, amelyekre a gyermekvédelemnek választ kell adnia. A kutatások segítségével lehetséges hatástanulmányok elkészítése is a jogszabályok alkalmazásának tapasztalatiról, továbbá a kutatási eredmények alapozhatják meg a jogszabályok módosítását is.

Módszertan fejlesztése

A gyermekvédelem feladata, hogy az adott ország társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális körülményei között a gyermekek szükségleteinek kielégítésére vonatkozó szabályokat megfogalmazza, továbbá az e szabályok szerint működő ellátórendszert kiépítse. Ezt az ellátórendszert nevezik gyermekvédelemnek, s az intézményrendszer differenciált, speciális és professzionális szolgáltatásainak elemeit tekinthetjük a gyermekvédelem módszertanának. A gyermekvédelmi szakma és ezen belül a szakterületek módszertana nagyon sokféle lehet, eltérőek a pedagógia, a jog, az egészségügy, a szociális munka, a szociálpolitika módszerei, és ugyanígy különböznek egymástól a bölcsődében, a gyermekjóléti szolgálatnál, a

gyermekotthonban vagy a területi gyermekvédelmi szakszolgálatnál alkalmazott módszerek is. Ezek mégis egy szakma módszertanának elemei. A módszertan definíciója szerint a megismerés eszköze, a valóság megértésének és a tanultak alkalmazásának eszköze, és a szabályok rendszere. Ennek megfelelően a módszertan három funkcionális eleme a megismerés, az alkalmazás és a szabályozás. Ebből következően a módszertani munka során a következőket kell ellátni folyamatos feladatként: a szakmai tapasztalatok gyűjtése, a szakmai információcsere támogatása, a gyermekvédelmi szolgáltatók és szolgáltatások szakmai-módszertani segítése, a módszertani intézményhálózat fejlesztése és a szakmai ellenőrzés. A módszertani munka eredménye lehet a szakterületek módszertani protokolljainak elkészítése, ami elvezethet a gyermekvédelem módszertanának kialakításához. A módszertan fejlesztése természetesen magába foglalja a módszertani intézményhálózat kiépítését és működtetését is, de ezzel a rendszerfejlesztés kapcsán kell foglalkoznunk.

Képzés fejlesztése

A szakmává válás folyamatában szükséges a különböző szintű képzések beindítása, mivel csak a képzések által válhat a gyermekvédelem önálló szakmává. A képzések teremtik meg a lehetőségét annak, hogy a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek speciálisan erre a feladatra kapjanak felkészítést, és a képzések adják meg a felhatalmazást a gyermekvédelem szakmai és érdekképviselőjére is. A képzések teszik lehetővé a szakember-utánpótlás problémájának megoldását is. A felsőfokú képzések kialakításának és a gyermekvédelemmel foglalkozó egyetemi oktatóknak köszönhetően kerülhet sor azokra a hiányzó kutatásokra, amelyek alapján elkészülhetnek a gyermekvédelmi szakma fejlesztéséhez szükséges analízisek és szintézisek, melyeknek lenyomatai a tankönyvek.

A képzések tematikájának kialakítása során is meghatározó szempont az interdiszciplináris megközelítés, melynek során elsősorban a szociológia, a szociálpolitika, a szociális munka, a pedagógia, a gyógypedagógia, a jog, a pszichológia, a pszichiátria, az orvostudomány, a mentálhigiéné és az államigazgatás ismeretanyagát szükséges felhasználni. Természetesen a képzések között lennie kell első diplomát adó nappali képzésnek, kiegészítő, illetve másoddiplomás képzésnek, továbbá OKJ-s felső- és középfokú képzésnek. Az önálló gyermekvédelmi képzések kialakítása elősegíti a gyermekvédelem hangsúlyosabb megjelenítését a felsőoktatásban, elsősorban a szociális, a pedagógus, az államigazgatási és a jogi képzésben (később esetleg a szociológusi, az orvosi és pszichológusi képzésekben is), valamint a szakképzésben. Különösen fontos ebben az esetben a gyermekvédelem hangsúlyos megjelenítése a szociálpedagógiai, a pszichopedagógiai és az általános szociális munkás képzésben. Fontos, hogy a gyermekvédelmi képzés rendszerébe illeszkedjen a gyermekvédelmi szakvizsga és a Gyermekvédelmi Szakértői Névjegyzéken szereplő szakértők felkészítése is.

Szakmai szabályok kialakítása

A szakmai szabályok a feladatok ellátásának szabályozását jelentik, tulajdonképpen szakmai-etikai megközelítésen alapuló problémakezelést, annak standardizálását nevezhetjük szakmai szabálynak. A szakmai szabályok kialakítása feltételezi az elméleti alapok meglétét és közös szakmai minimumként történő elfogadását; az egységes terminológia megteremtését és a módszertani útmutatók használatát. A szakmai szabályok kialakítása a jó gyakorlatok (Good Practice) gyűjtésével kezdődik, majd a tapasztalatok feldolgozása után, a módszertani útmutatók segítségével egy-egy szolgáltató szakember-kollektíva elkészítheti saját szakmai szabálygyűjteményét. Ezekből alakulhat ki egy szakterület szakmai szabály-kódexe, amely elvezethet a gyermekvédelem szakmai szabály-kódexének elkészüléséhez. Minden esetben az

érintett szakembereknek el is kell fogadniuk a szakmai szabálygyűjteményt, mivel e nélkül nem lehet érvényes. A szakmai standardok meglétét előfeltételezi a minőségbiztosítás folyamata is, így ez a lépés nagyon fontos pontja stratégiánknak.

Gyermekevédelmi lexikon (enciklopédia) elkészítése

A szakmává válás következő lépésének tekinthetjük a gyermekevédelmi lexikon vagy enciklopédia elkészítését, amely a szakmai alapok kialakításának interdiszciplináris megközelítése mellett figyelembe veszi a történetiség szempontját is. A történetiség azt is jelenti, hogy a gyermekevédelem elmúlt száz évének tradícióit is megjeleníti a kézikönyv. A lexikon (enciklopédia) szócikkei pedig felölelhetik a gyermekevédelem jelenlegi teljes tudásanyagát is.

Önszerveződés

Szükséges a szakterületek, az ellátástípusok önszerveződése, mind szakmai, mind érdekevédelmi szempontból. Az így létrejövő civil egyesületek, szövetségek, alapítványok, szakmai munkaközösségek, munkacsoportok, érdekevédelmi szervezetek együttműködése lehetővé teszi az etikai kérdések szabályozását és a szakmai érdekevédelem biztosítását. Később mindez elvezethet akár egy gyermekevédelmi kamara kialakulásához, amely képes az etikai kérdések és a szakmai érdekevédelem mellett akár a működési regisztrációt, a kötelező továbbképzést és a szakvizsgát, valamint a szakértői névjegyzékeket kezelni. A szakmai szervezetek részt vehetnek a gyermekevédelmi témájú pályázatok kiírásának előkészítésében, a lebonyolításban, a bíráló bizottságokban és a monitorozásban. Az önszerveződés segítségével szakmai fórumot lehet biztosítani a gyermekevédelmi szakembereknek, ahol tapasztalataikat, problémáikat, eseteiket tudják ismertetni, amelyek a jogalkalmazás során keletkeztek, továbbá ismertethessék véleményüket, elképzeléseiket. Az így kialakuló együttműködő hálózat képes közvetíteni a gyermekevédelemben résztvevő szakemberek között, például a civil és az állami, önkormányzati intézmények között. Ezek a fórumok összegyűjthetik a gyermekevédelemben felhalmozódó gyakorlati tapasztalatokat és eljuttathatják a módszertani intézményekhez és az ágazati irányításhoz.

Kapcsolat a nyilvánossággal, átláthatóság, média-megjelenés

A gyermekevédelmi feladatok hatékonyabb ellátása érdekében szükséges a gyermekevédelmi szolgáltatók és szolgáltatások tevékenységének pozitív megjelenítése a helyi és az országos médiában. Ennek segítségével lehetne megvalósítható a gyermekevédelem átláthatósága, továbbá az, hogy a jelenleg a közvéleményben élő negatív megítélés változzon. Ezért szükséges a gyermekevédelem médiaképviselésének a kialakítása, így a médiában megjelenő gyermekevédelemmel kapcsolatos hírekre reagálás, sajtótájékoztatók tartása. Ezekben az esetekben minden fórumon és a nyilvánosság előtt egységes szakmai állásfoglalás kialakítása és képviselése szükséges. Erre is alkalmas lenne a szakmai önszerveződés, később, amennyiben megalakul, a szakmai kamara láthatja el ezt a feladatot.

Önálló minőségügyi rendszer kialakítása

A jelenleg ismert, az iparban és a szolgáltatási szektorban használatos minőségügyi rendszerek nem alkalmazhatóak adaptáció nélkül a gyermekevédelemben, továbbá elképzelhető, hogy önmagában egyik rendszer sem megfelelő erre a célra. Célszerű tehát egy önálló minőségügyi rendszer kifejlesztése, amely speciálisan a gyermekevédelem igényeit venné figyelembe. A rendszer kidolgozása nyilván feltételezi gyermekevédelmi és minőségügyi szakemberek együttműködését, továbbá hosszabb időt vesz igénybe, amíg a fejlesztés, a rendszer kipróbálása és elfogadása lezajlik. Amennyiben erre nincs mód és lehetőség, úgy ki

kell választani a jelenleg létező rendszerek közül a legalkalmasabbat, és alapos, a szükségleteknek megfelelő pontosítás után lehet alkalmazni. Természetesen ebben az esetben is ki kell próbálni a rendszert, és el kell fogadnia a szakmának, mivel minőségügyi rendszert csak szakmai közmegegyezés alapján érdemes bevezetni.

Kapcsolatok kialakítása a gyermekvédelmi szakma képviselőivel más országokban (elsősorban az EU tagállamokban), külföldi tapasztalatok felhasználása

A gyermekvédelmi szakma fejlesztése szempontjából mindenképpen érdemes annak ismerete, hogy hogyan alakították ki más kulturális meghatározottságú országok a gyermekvédelem rendszerét, hogyan szabályozzák a gyermekek védelmét. Ennek érdekében szükséges kapcsolatok kiépítése, mivel a külföldi tapasztalatok adaptálása elősegítheti a magyar gyermekvédelmi szakma és a rendszer fejlődését. Lehetőségessé válhat ezáltal olyan új szolgáltatások bevezetése, amelyek létező igények kielégítésére szolgálnak, vagy egyáltalán olyan új szükségletek felismerése, amelyek kielégítését biztosítani kell.

A gyermekvédelmi intézményrendszer fejlesztésének kulcskérdései

Az alábbiak természetesen a gyermekjóléti alap- és a gyermekvédelmi szakellátásra is vonatkoznak.

A gyermekvédelem struktúrájának kialakítása, a személyi és tárgyi feltételek javítása

A gyermekvédelmi rendszer struktúrájának kialakítása során lehetőség szerint célszerű a decentralizálásra törekedni, mivel ez felel meg a szükségletközeli ellátás elvének. Célszerű ugyanakkor a regionális, a kistérségi összefogás erősítése, a szolgáltatások tervezése-szervezése, a szolgáltatások elérésének megkönnyítése, a megfelelő színvonalú ellátások biztosítása érdekében.

A struktúra fejlesztésében szükséges továbbá annak a prioritásnak a megfogalmazása is, hogy nagyobb hangsúlyt kell helyezni az alapellátások fejlesztésére, mivel a cél az, hogy a gyermek saját családjában éljen és nevelkedjen. Egybehangzóan ezt fogalmazzák meg a jogszabályok és a szakma szabályai. Decentralizált hálózatként hatékonyan lehet működtetni a gyermekvédelmet, a rendszerszinteken azonban integrált működésre van szükség. Ez természetesen nem centralizációt, nem központosítást, nem hierarchiát jelent. A hálózat mindenkor az együttműködésre és a kommunikációra épül, s a gyermekvédelmi rendszer működésének is ezek az alapelvei. A jövő információs társadalmát is a decentralizált hálózati működés fogja jellemezni, erre a legjobb példa az Internet működése, amely nagymértékben meg fogja határozni a gazdaságot, a kultúrát, az információáramlást és az információkhoz való hozzáférést. Az együttműködés és a kommunikáció javítása, magasabb szintre emelése; és a rendszerszintű integrált működés megvalósítása érdekében szükséges az egységes informatikai rendszer kiépítése, az informatikai fejlesztés, amely a szakmai munka hatékonyságát azon keresztül növeli, hogy az egyes intézmények egymással, a megye, a főváros többi intézményével, valamint az országos intézményekkel is szinte azonnal munkakapcsolatot létesíthetnek, információt, tanácsot, véleményt, ajánlásokat kérhetnek.

A decentralizált struktúrák kialakításában fontos az intézmények megfelelő telepítése és a tárgyi feltételek biztosítása, annak érdekében, hogy az ne akadályozza a gyermekek integrációját, kapcsolattartását szüleikkel, segítse elő önállóságuk kialakítását, és tegye lehetővé – szükség esetén – külső szakmai kapacitások igénybevételét. A szakmai létszám

biztosítása elsősorban a vonatkozó jogszabályok létszám-minimumainak betartását jelenti, de ahol lehetőség nyílik a létszámfejlesztésre, ott célszerű a szakmai létszámminimum-követelményt túllépni. Ezzel kapcsolatos, hogy a létszámnormák teljesítése mellett legalább olyan fontos, hogy megfelelő képesítéssel rendelkezzenek az alkalmazott szakemberek. Mindez a szakmai tevékenység megfelelő minősége érdekében szükséges, mivel csak ekkor érheti el a gyermekvédelem céljait. Amennyiben ezek a feltételek nem adóttak, nem várható el a gyermekvédelem rendszerének megfelelő színvonalú működése, s így a célok is elérhetetlenné válnak.

A szolgáltatók és szolgáltatások által biztosított ellátások differenciáltabbá tétele, új ellátások bevezetése, hogy az igénybevevők minél szélesebb köre részesüljön megfelelő ellátásban

Ez a jogszabályok által felállítani rendelt intézményhálózat teljes kialakítását és differenciálását jelenti, az előírt és megfelelő személyi-tárgyi feltételrendszer garantálását, valamint az új ellátások bevezetését. Ezek közé tartozik az alapellátások körében a gyermekjóléti központok felállítása és az általuk kötelezően ellátott feladatok /kapcsolattartási ügyelet, kórházi szociális munka, lakótelepi (utcai) szociális munka, készenléti szolgálat/ megvalósítása; valamint az alternatív napközbeni ellátás szolgáltatásainak kialakítása. A gyermekvédelmi szakellátásban pedig a speciális szükségletű és a különleges ellátást igénylő gyermekek számára a szükséges intézmények létrehozása és működtetése; a gyermekvédelmi szakértői bizottságok (megyei és országos) működtetése; továbbá a külső férőhelyek (félutas házak, albérletek, utógondozó lakások) rendszerének kiépítése.

A differenciált intézményhálózat mellett szükséges a folyamatos szakmai-módszertani munka új, a gyakorlati tapasztalatokból felismert különböző gyermekvédelmi problémákra válaszoló szolgáltatások létrehozása, továbbá új módszerek megismerése, adaptálása, bemutatása, gyakorlati alkalmazásuk figyelemmel kísérése érdekében. Az új szolgáltatások bevezetése akár külföldi tapasztalatok alapján is történhet. Mindemellett a gyermekjóléti alapellátásban minden szolgáltatást fejleszteni kell, így a gyermekjóléti szolgálatokat, a napközbeni ellátást (a bölcsődéket, a családi napköziket, a házi gyermekfelügyeletet és az alternatív napközbeni ellátást) és az átmeneti gondozást (a helyettes szülői ellátást, a gyermekek és családok átmeneti otthonait). A gyermekvédelmi szakellátásban elsősorban a speciális szükségletű és a különleges ellátást igénylő gyermekek számára biztosított szolgáltatások fejlesztése, a befogadó gyermekotthon kialakítása, befogadó nevelőszülő alkalmazása, valamint tevékenységük módszertani támogatása, továbbá a terápiás környezet – minél több terápiás lehetőség elérésére a szakellátásban levő gyermekek számára – kialakítása szükséges.

Többszektorúság fejlesztése

A jogszabályok lehetőséget biztosítanak a civil szervezetek, az egyházak, de akár vállalkozók számára is, hogy gyermekvédelmi szolgáltatásokat biztosítsanak. Másrészt ezzel a feladatellátásra kötelezett önkormányzatoknak módjukban áll feladataikat szolgáltatás vásárlásával ellátni. A civil, egyházi, vállalkozói szervezetek bevonása az ellátásba alkalmat ad az ellátások szükségletközelségének megteremtésére, továbbá az ellátási paletta szélesítésére, amely megfelel a gyermekek mindenképp felett álló érdekének. Ezért mindenképpen fontos a többszektorúság fejlesztése, mint a megfelelő szintű ellátások kialakításának útja.

Módszertani intézményhálózat kiépítése

Szükséges a decentralizált módszertani intézményhálózat teljes kiépítése és megerősítése. Ez nem csupán kijelölés és funkció-telepítés kérdése, hanem felkészítési feladat is. A

módszertani intézmények feladataik teljesítése során összekötő kapocsként szolgálnak a területen jelentkező igények és a minisztérium által végzett irányító tevékenység között. Az intézmények feladata kidolgozni azokat a szakmai tartalmakat, módszereket, szabályokat, melyek szükségesek a gyermekvédelmi szolgáltatások számára a feladatok elvégzése érdekében.

A módszertani intézményhálózat feladatai közé tartozik a gyermekjóléti alapellátáshoz, a gyermekvédelmi szakellátáshoz, valamint a gyámügyi igazgatáshoz kapcsolódó módszertani fejlesztő tevékenység koordinálása, a gyermekjóléti és gyermekvédelmi szakterület munkáját segítő módszertani kiadványok, szakmai könyvek, segédanyagok megírása, szerkesztése, lektorálása, kiadása, szakmai konferenciák, konzultációk, képzések, továbbképzések szervezése és bonyolítása, valamint a külföldi szakirodalom és tapasztalatok figyelemmel követése. Feladata még szakmai segítség nyújtása, szakmai vélemény készítése, tanácsadás intézmény, illetve szolgáltatás létrehozásával, működtetésével, megszüntetésével kapcsolatban, részvétel az állami és nem állami gyermekjóléti és gyermekvédelmi intézmények és ellátások szakmai ellenőrzésében, a minőségfejlesztés támogatása konkrét programok kidolgozásával. Továbbá feladata a szakterület adatainak gyűjtése, elemzése, értékelése, új, a különböző gyermekvédelmi problémákra válaszoló szolgáltatások létrehozásának segítése, figyelemmel kísérése, a tevékenységben a jó gyakorlatok (good practice) összegyűjtése, valamint kapcsolat tartása az ellátást végzők és az ellátásra szorulókkal szakmai, érdekvédelmi szerveivel, egyesületeivel. Mindennek érdekében megyei, regionális és országos hatáskörű módszertani intézmények kijelölésére, továbbá az országos módszertani intézet megerősítésére és az együttműködésük kialakítására van szükség.

Szakmai munkaközösségek, módszertani munkacsoportok alakítása

A módszertani munkacsoportok, a szakmai munkaközösségek megalakításának célja a gyermekvédelmi szakma fejlesztése, továbbá módszertani útmutatók, ajánlások, kézikönyvek elkészítése a gyermekvédelmi szolgáltatók és szolgáltatások működésének szakmai-módszertani támogatása érdekében. A munkacsoportok tagjai az adott szakterület szakemberei, de természetesen a munkacsoport minden résztvevője munkahelyén munkatársaiból saját munkacsoportot szervezhet, amely támogatja a vállalt feladat elvégzésében, továbbá amelynek bármely tagja helyettesítheti a módszertani munkacsoport ülésén. Ezáltal a módszertani munkacsoport megfelelő nagyságrendű gyakorlati tapasztalathoz jut hozzá, továbbá az elengedhetetlenül szükséges módszertani szaktudás is rendelkezésre áll, valamint a szakterületen dolgozó munkatársak is részt vehetnek a módszertani munkában. A módszertani munkacsoport kiváló eszköze a módszertani intézmények és a feladatot ellátó gyermekvédelmi szolgáltatók és szolgáltatások közötti megfelelő kapcsolat kialakításának, az együttműködés, a közös munka kiépítésének, az információk átadásának, tehát javítja a módszertani és a gyakorlati feladatot ellátó személyek és szervezetek kommunikációját, ezért célszerű folyamatos fenntartása, mintegy a módszertani intézmény tanácsadó testületéként.

A munkacsoportok létrehozása a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet Gyermekvédelmi Főosztálya kezdeményezésére az utóbbi egy-két évben indult meg, jelenleg minden szakterületén megalakítás alatt állnak. A szakmai munkaközösségek és a munkacsoportok a szakterületeken dolgozó szakemberek számára is biztosítják a kétirányú információcserét, és lehetőséget biztosítanak számukra, hogy megismerjék a szakmai működés során felmerülő problémáikat, az arra adott megoldásokat.

A Gyermekvédelmi Szakértői Névjegyzék

A Gyermekvédelmi Szakértői Névjegyzék kialakítása, a szakértői munka tartalmának szabályozása, a névjegyzék működtetése, a szakértők felkészítése és továbbképzése fontos feladata az önálló gyermekvédelmi szakmának, továbbá önálló szakma voltának is fontos jelzése. Éppen ezért mindezen feladatok elvégzése elsőrendű fontosságú, és ebben a munkában részt kell vállalniuk a módszertani intézményeknek, továbbá a gyermekvédelemben tevékenykedő érdekvédelmi és érdekképviselői szervezeteknek is. A szakértők működése tovább növelheti a gyermekvédelmi szakma presztízsét, továbbá befolyásolhatja a gyermekvédelemben a rendszerfejlesztést is, hiszen a fenntartók rendelkezésére állnak a gyermekvédelmi koncepciók kialakítása, a szolgáltatók fenntartói ellenőrzése, vizsgálata során.

Együtműködés és a kommunikáció javítása a szolgáltatók, a szolgáltatások és a gyámügyi igazgatás között

A gyermekvédelmi rendszer működésének alapelvei közé tartozik az együtműködés és a kommunikáció, amennyiben ezek nem valósulnak meg, akkor a rendszer működése lehetetlenné válik. Ezért szükséges az intézményrendszer elemei közötti hivatalos formában megvalósuló együtműködés kialakítása. Ezzel megelőzhető, hogy csak informális kapcsolatok útján jöjjön létre az együtműködés, így az esetleges fluktuáció nem szünteti meg a szolgáltatók, szolgáltatások és hatóságok közötti kommunikációt, és nem is kell minden esetben újra kialakítani azt. Ehhez szükséges a munkatársak felkészítése a team munkára szervezetfejlesztő és kommunikációs tréningekkel, illetve az állandó szupervízió, esetmegbeszélő és személyiségfejlesztő csoportokon való részvételük garantálása a burn-out és a fluktuáció megelőzése érdekében. Az együtműködés kialakítása során meg kell határozni annak formáit, tartalmát és módszereit is. Szükséges továbbá más ellátórendszerekhez (pl. oktatás, egészségügy, szociális ellátás) tartozó szakemberek és intézmények feltérképezése, és a társszakmákkal történő kapcsolatépítés, az együtműködés formáinak kialakítása.

A szakmai dokumentáció és a nyilvántartás fejlesztése

A szakmai dokumentáció fejlesztése fontos a feladatok ellátásának szabályozottsága szempontjából, hogy minél jobb színvonalon valósuljanak meg a feladatok. Legalább ilyen fontos, hogy a jó színvonalú nyilvántartás az alapja a megfelelő adatszolgáltatásnak. Végezetül magas színvonalú szakmai dokumentáció nélkül nem lehetséges a minőségbiztosítás sem.

A szakmai dokumentáció összeállításának célja a gyermekvédelmi szolgáltatások részletes szabályozása, amit az ott dolgozó szakembereknek kell elkészítenie és elfogadnia. A szakmai dokumentáció összeállítását minden esetben a hatályos jogszabályok és a gyermekvédelmi szakma szabályai határozzák meg. Fontos, hogy a szakmai dokumentáció minden esetben naprakész és könnyen alkalmazható legyen, mivel ez a gyermekvédelemben zajló tevékenység alapja. Ennek érdekében a szakmai dokumentáció karbantartása, aktualizálása elengedhetetlen.

A szakmai dokumentáció körébe a következők tartoznak: szakmai program, szervezeti és működési szabályzat, munkaköri leírások, szabályzatok (örökbefogadási, nevelőszülői, utógondozási, utógondozói ellátási, gyermekönkormányzat, érdekképviselő, gazdasági, egyéb), megállapodások (nevelőszülői, utógondozói ellátási), éves munkaterv, éves munkabeszámoló, nyilvántartások (a 235/1997. (XII. 17.) Kormányrendelet mellékletében szereplő adatlapok, és a Gyermkeink védelmében elnevezésű egységes nyilvántartási rendszer), etikai kódex, házirend. A szolgáltatás szervezetét a szervezeti és működési szabályzat előírásai, a munkatársak feladatait a munkaköri leírások szabályozzák. A szervezeti

egységekben folyó munkát a szakmai programok és a különböző feladatok ellátását részletesen leíró szabályzatok határozzák meg. Célszerű külön szakmai programot készíteni az eltérő feladatokat végrehajtó szakmai egységek számára. A működést az éves munkatervben kell megtervezni, amit a vezetés készít el a munkatársak, érdekvédelmi szervezeteik és a gyermekönkormányzatok bevonásával. Az éves munkaterv része az ellenőrzési terv, ami alapján az intézmény vezetése ellenőrzi a szakmai és gazdasági munkát. Az etikai kódex meghatározza a munkatársak szakmai felelősségét és kötelességét, ha a szakma előírásainak megfelelően szeretnék ellátni munkájukat.

Minőségbiztosítás bevezetése

A minőségbiztosítás a szakmai működés jó színvonalának állandósítása miatt szükséges a gyermekvédelemben. Minőségbiztosításra azonban nem kerülhet addig sor, amíg nem tud eleget tenni a gyermekvédelmi rendszer azoknak a feltételeknek, melyek megalapozzák a minőségbiztosítás bevezetését. Ezek a következők: A személyi és a tárgyi feltételek megfelelnek a jogszabályi előírásoknak, a szakmai tapasztalatok összegyűjtése és feldolgozása megtörtént, ezek alapján elkészültek a módszertani útmutatók, majd a szakmai szabályok gyűjteménye, mindezek figyelembevételével átdolgozták a szolgáltatók és szolgáltatások szakmai dokumentációját, állandó jelleggel működnek a minőségbiztosítás elemei (a szupervízió, az esetmegbeszélés, a képzések, továbbképzések, a tréningek), és rendelkezésre áll a megfelelő minőségügyi rendszer. Amennyiben ezeknek a feltételeknek eleget tesz a gyermekvédelmi rendszer, akkor kezdődhet a minőségbiztosítás folyamata.

Természetesen az eddigiekben vázolt szakmai stratégia végrehajtására csak hosszabb idő alatt kerülhet sor, de az önálló szakmává váláshoz mindenképpen szükséges. A stratégia különböző lépéseinek végrehajtása kapcsolódik egymáshoz, de felsorolásuk nem fontossági sorrendet takar, és nem időbeli ütemezettséget jelent.

A szakmává válás esetén megváltozhat a gyermekvédelem társadalmi presztízse, és ez kihathat a gyermekvédelmet körülvevő társadalmi struktúrákra és azok működésére. Ezek közé sorolhatjuk például az önálló gyermekvédelmi jogág létrejöttét, a szociális szakmák között az önálló gyermekvédelmi szakma, szakmacsoport elismerését, a gyermekeket érintő jogszabályok nyelvezetének megváltozását, a gyermekvédelmi szolgáltatások színvonalának emelkedését, a társadalomban meglévő, a gyermekvédelemmel szembeni előítéletek oldását, a média más megközelítését a gyermekvédelmi jellegű témák esetében, hangsúlyos érdekképviselőket a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek számára.